

Анчо Калоянов. БЪЛГАРСКОТО ШАМАНСТВО.
София: ROD, 1995.214 стр.

Новата книга на Анчо Калоянов е знаменателно и радостно явление в съвременната българска фолклористика. Знаменателно, защото фокусира наблюденията върху явление, разпознавано като културологичен проблем на ранното ни средновековие, но поне досега неразпознато и като проблем на българската фолклористика, което ще рече – непоставено в цялостния контекст на етнокултурния ни развой от този период насетне. Радостно, защото постига набеязаното в разработката, завидна с концептуалната си яснота и информационна пълнота.

От друга страна, чрез този труд още веднъж се утвърждават възможностите на филологичния подход към текста (което винаги е било сърцевина на класическата фолклористична работа), съчетан с постиженията на другите етнологични науки, да поднесе нови решения за собственоетничните културологични проблеми.

Може би преди всичко друго трябва да отбележа, че най-важното постижение на разработката е убедителната защита на тезата, че българското шаманство не е реликтова мирогледна останка от културата на траки, славяни и прабългари – макар и да стъпва на явления с такава характеристика, то е самостоятелно доразгърнала се важна интегративна подсистема на собственобългарското езичество, продукт на българската езическа митология. Тъкмо като такава тя – според авторската концепция – може да остане в системен вид и в българската фолклорна митология, което позволява сигурната ѝ реконструкция с помощта и на фолклорните данни. В този смисъл разглежданият труд може да се схване и като важна съставна част от бъдещо амбициозно изследване на българската езическа и фолклорна митология, заявката за което имаме в множеството оригинални разработки по отделни проблеми от 1979 г. насам.

Структурата на изследването е добре промислена двудялба. В първата част, “Българското шаманство”, се проследяват основни шамански концептуални схеми (известни от живите шамански традиции) в българската езическа и фолклорна митология (включително и християнската ѝ редакция). При това авторът ни предпазва от примамливата възможност за директни съпоставки с известното (т. нар. “етнографско”) шаманство на народи, които по ред причини са забавили историческия си развой. В средновековна езическа България то дълго време обслужва държавната идея и е важен катализатор на процесите, довели до образуване на българската народност и езическата ѝ митология. Във втората част, “Шаманизмът у българите”, наблюденията се доуплътняват с оглед изява на специфичното в българското шаманство – активни и жизнени през времето (което мотивира

исторически детерминираната им променливост, на която авторът акцентува постоянно) се оказват плеядният календар, ритуали, сюжети и образност.

Без да се впускам в детайлно прецизиране на петте глави на втората част, ще отбележа, че сред многобройните находки тук особено ценна е реконструкцията на шаманския плеяден календар като идеологичен стожер на динамичния модел на света; той спомага да се разберат както ритъмът на ритуалните практики (съответно капища, кумири и жреци), така и специфичната, производна от тях, фолклорна образност и сюжетика. Именно тук стават особено ясни генетичните връзки и с шаманизма на голяма част от образите на българския фолклорно-митологичен "пантеон", откриват се шаманските еквиваленти на главния митологичен герой и на основния календарен мит, осмислят се важни въпроси за генезиса и развоя на редица топоси в българската митопоетична традиция, както и за механизмите на митотворчеството.

Особено впечатляващи са страниците, посветени на гъвковите социорегулативни и идеологически функции на шаманската институция – нейната жизненост след приемането на християнството проличава особено силно в периода на византийското робство, когато чрез дейността на "средецките пророци" тя отново негласно се институционализира чрез изява на етничната идея. С тази своя роля шаманството за пръв път ни се разкрива като важен фактор в борбата за отстояване на българското не само като специфично присъствие на Балканите, а и като влог в разнообразието на средновековната европейска етничноориентирана ценностна система.

И ако за неизкушения читател остават скрити дългите години на тежък интелектуален труд, преосмислил известния и новоиздирен материал, то поне може с все по-голямо любопитство да следва авторовата мисъл, моделираща "с лекота" неочаквани изводи, произтичащи от често познати, но не винаги разбираеми фолклорно-митологични текстове, исторически сведения, изобразителни паметници или рисунки-графити. Така чрез лаконично стегнатия ритъм на стилистично прецизирано слово се изреждат най-важните български шамански сюжети – за самодивите като небесни крилати жени, за змея като любовник и съпруг, за посвещението, за леченя и пророчества, за пътувания до Небето и Долна земя; още веднъж се докосваме до образите на Боян Магьосника и Свети Иван Рилски; разбираме загадъчните странджански нестинари; оценяваме по нов начин градивната държавна идея, която средновековните шамански сказания възкресили в периода на византийското робство, довела до оптимистичен изход чрез Търновското въстание на Асен и Петър; разпознаваме в многобройните безмълвни природни стълпове, разпръснати в родината ни, инструменти на влъсвите-звездочетци, оставили следи в песните за медно гумно и златен стожер; разбираме страшните знамения на опашатата звезда Деница (Халеевата комета), която в 760 г. довела до смяна на владетелска династия и вестила кървавото жертвоприношение, познато от масов пръстеновиден гроб край Девня; следваме шамана, Поет и Певец от Орфеевите Славиеви гори през трите свята; присъствуваме на надпяването му като славей с Дойка и на смъртта му като свирец на юдинското хоро; накрая го виждаме и като прокълнатия старобългарски реформатор от X век поп Еремия,

който бил сред Плеядното “хоро”, сякаш за да онагледи чудесната обложка на книгата от търновския художник Пламен Легкоступ.

Ораториалният завършек на страниците, посветени на великата саможертва на Василий Врач, изгорен заради българската идея на цариградския хиподром през 1111 г., е всъщност отворен финал за размисъл доколко шаманството е единствено и само “вече състоял се опит за летене”...

Може да се отбележи, че начинът на работа с фолклорните текстове е изключително функционален. Дори когато са представени с по един вариант, за познатите с мотива този избор е достатъчно представителен, защото показва сериозна предварителна подборка и преценка на носените възможности за реконструкция. Това позволява предлаганият труд да бъде със стройно и непретрупано (от обилни изреждания на всички варианти) изложение, в което водеща е авторската идея.

В заключение искам да отбележа, че четенето на труд като “Българското шаманство” е колкото приятно удоволствие, толкова и работа, свързана от началото до края с постоянно и възрастващо интелектуално напрежение, работа, която обогатява познанията и индуцира размисли. Безусловно евристичният ѝ характер със сигурност ще се отрази и в диренията занапред – проблемите, осветлявани в нея, се оказват неочаквано актуални за изясняване цялата сложност в спецификата на българското присъствие в европейския етнокултурен модел и – да се надяваме – ще има ефект, подобен на онзи, който предизвикаха в българската фолклористика “Български митове”.

Началото и краят на тази необикновена книга са в голяма степен симптоматични за авторите подбуди да се обърне към тази тема. В годините на нови изпитания за българската кауза Анчо Калоянов ни прави съпричастни на размислите си за смисъла на загубите и победите.

Тодор Моллов